

RAZLIKE U PROCJENAMA TRETMANA I POSTTRETMAANSKIH PRILIKA S OBZIROM NA IZREČENE MJERE POVODOM DELINKVENTNOG PONAŠANJA

MIROSLAV BELOBRK

*primljeno: srpanj 1999.
prihvaćeno: prosinac 2000.*

Izvorni znanstveni članak
UDK: 376.5

Na uzorku od 120 nekadašnjih maloljetnih delinkvenata (sada punoljetnih osoba) u tretmanu centara za socijalnu skrb, nakon što je proteklo razdoblje od najmanje 18 mjeseci, a najviše 10 godina po završetku tretmana, od strane stručnih djelatnika centara za socijalnu skrb prikupljene su procjene uspješnosti tretmana s njima kao i njihovih posttretmanskih prilika. Tretman, kao i neke organe povezane s tretmanom, procijenile su također i osobe prema kojima je tretman proveden.

Korištenjem diskriminativne analize testirana je generalna hipoteza po kojoj se očekivalo da će se osobe koje su se nalazile u tretmanu centara za socijalnu skrb slijedom različitih mjera izrečenih povodom njihovog delinkventnog ponašanja (mjera nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava, odgojna mjera pojačana briga i nadzora, institucionalne mjere), značajno razlikovati s obzirom na spomenute procjene.

Rezultati dobiveni u istraživanju potvrdili su generalnu hipotezu, i pokazali kako osobe, kojima su povodom njihovog delinkventnog ponašanja izrečene institucionalne mjere, u posttretmanskome razdoblju češće žive u nepovoljnim prilikama i općenito su lošije socijalno integrirane. Te osobe i osobe koje su u tretmanu bile zbog provođenja mjere nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava, negativnije procjenjuju tretman i neke od organa s kojima su se susretali tijekom njega.

Ključne riječi: tretman, posttretmanske prilike, procjene

UVOD

U pozitivnom zakonodavstvu uglavnom se prihvaća razlikovanje subtretmana u odnosu na karakteristike sredine u kojoj se tretman provodi. Najčešće raprave i dileme vezane su uz institucionalni i izvaninstitucionalni tretman.

Institucionalni tretman uglavnom je namijenjen maloljetnicima kod kojih poremećaji u ponašanju traju duže, intenzivniji su i složeniji, a često su uvjetovani i problemima u užoj ili široj socijalnoj sredini. Organi, nadležni za izricanje mjera maloljetnicima (sudovi i centri za socijalnu skrb), na institucionalni tretman najčešće se odlučuju kada u maloljetnikovoj obitelji i socijalnoj sredini ne postoji ni minimum uvjeta za postizanje društveno prihvatljivih obrazaca ponašanja. Izvaninstitucionalni tretman, koji se odvija u maloljetnikovoj prirodnoj sredini, najčešće je namijenjen malo-

ljetnicima kod kojih poremećaji u ponašanju nisu izrazito složeni i dugotrajni, a sredina u kojoj živi nije takva da je maloljetnika potrebno iz nje izdvojiti.

Kritike institucionalnog tretmana naročito su (pod utjecajem akademskih krugova i različitih pokreta za građanska prava i njihovih sve većih zahtjeva za deinstitucionalizacijom i reformama), isticane šezdesetih godina kada se (što i danas traje) iznose brojni argumenti protiv institucionalnog, a u korist izvaninstitucionalnog tretmana. Protivnici "institucionalizacije" smatraju kako neuspjeh institucionalnog tretmana leži u činjenici da se život u ustanovi odvija izvan realnosti. Cilj tretmana je prilagoditi maloljetnika životu izvan institucije, omogućiti mu rješavanje svakodnevnih životnih potreba i pomoći mu

* Kontakt adresa: CENTAR ZA SOCIJALNU SKRB KOPRIVNICA, Trg dr. Tomislava Bardeka 1, 48000 Koprivnica

pri socijalnoj integraciji. Domaća istraživanja (npr. Singer, 1982; Tatarević, 1982; Gašljević i Martinušić, 1989), u većoj mjeri potkrjepljuju kritiku institucija, dolaze do rezultata koji stavljaju pod znak pitanja uspješnost institucionalnog tretmana te upućuju na zaključak kako boravak u instituciji otežava put do pravog cilja tretmana - socijalne integracije pojedinca. Bajer (1984, prema Uzelac, 1990) je svojim longitudinalnim istraživanjem dječepočinitelja kaznenih djela utvrdila da su ispitanici, koji su bili upućeni u odgojne ustanove, recidivirali u većoj mjeri (49%) od onih, kojima je bio izrečen pojačani nadzor-probacija (39%), te je to objasnila činjenicom da se institucionalne mjere primjenjuju kod maloljetnika, koji čine najuporniji i najokorjeliji dio delinkventne populacije, kod kojih institucija nije uspjela spriječiti nepovoljni tok daljnog ponašanja. Usprkos činjenici što (pokazuju navedena istraživanja), priličan broj maloljetnika smještenih u neku od institucija, u posttretmanskom razdoblju postiže i zadovoljavajući stupanj socijalne integracije, te da je institucija maloljetnicima nerijetko jedina "šansa" s obzirom na to da često dolaze iz obitelji u kojima im je ugrožen odgoj i razvoj pa čak i tjelesni integritet, kritike institucionalnog tretmana česte su i stalno prisutne.

Osnovni nedostatak institucionalnog tretmana Mejovšek (1989) vidi u njegovoj globalnoj koncepciji, odnosno u činjenici da ima premalo specifičnih, diferenciranih programa koje bi se primjenjivalo selektivno. Opravdanje za njegov neuspjeh najčešće se nalazi u nizu nepoznanica s kojima je povezan, što ne čudi s obzirom na to da je tretman usmjeren na mijenjanje ponašanja i ličnosti, točnije, tako složene bio-psiho-socijalne strukture kao što je čovjek.

Kako je na području tretmana obavljeno mnogo istraživanja s često proturječnim rezultatima, simultanu analizu niza parcijalnih istraživanja ovog problema omogućavaju metaanalize. U SAD-u, gdje su metaanalize (koje su se bavile problemom tretmana s maloljetnim delinkventima) nabrojnije, različito se odnose prema tretmanu. Tako npr. Whitehead i Lab (1989), u svojoj metaanalizi

dolaze do zaključka kako nijedan program tretmana ne utječe znatnije na recidivizam i socijalnu integraciju maloljetnih delinkvenata; Greenwood (1996), u svojoj metaanalizi, najuspješnijim smatra intenzivne, dugoročne, visoko strukturirane, privatno sponzorirane, te tretmane sa širokim spektrom različitih intervencija i programa korekcije; Lipsey (1988), koji dolazi do ohrabrujućih rezultata za pristalice tretmana, sugerira da tretman i intervencije s maloljetnim delinkventima mogu imati mali, ali značajan pozitivan učinak te ističe kako su poboljšanja u istraživačkoj metodologiji i teoriji tretmana uzdigla kvalitetu istraživanja tretmanskim programima.

Kao kriterij za uspjeh primijenjenog tretmana vrlo često se upotrebljava odsutnost recidivizma u posttretmanskom razdoblju te se na osnovu samo jednog pojavnog oblika ponašanja procjenjuje uspješnost ili neuspješnost samog tretmana.

Katamnističke evaluacije tretmana s multidimenzionalnim pristupom socijalnoj integraciji prilaze izučavanju konstelacije ponašanja, uzajamnog njihovog sklopa, odnosno strukture ponašanja, a ne pojedinačnih njegovih karakteristika. Ovakva istraživanja uključuju ponašanja u različitim društvenim aktivnostima, u kojima svaka od aktivnosti predstavlja samo jednu komponentu, a sve zajedno ili u sklopovima mogu predstavljati čimbenik ili čimbenike socijalne integracije. Kako mjerenje egzaktnim metodama nije moguće, na osnovu pojedinačnih varijabli, koje imaju zadatak opisno konstatirati postojeće stanje u posttretmanskom razdoblju, procjenjuje se ponašanje (Kovačević, 1976). Uzelac (1993) drži kako se na nizu tzv. socioloških varijabli, koje eksplicitno govore o osobitostima ponašanja u katamnističkom razdoblju, može relativno dobro suditi o efikasnosti određenog tretmana, ali i da se potpuniji uvid u nj može dobiti razmatranjem odnosa koji prema njemu ima nekadašnji maloljetni delinkvent, temeljni nositelj tretmana, ali i procjena koje uvelike obilježavaju tijek tretmana i njegov ishod.

U našoj zemlji predviđeno je da se prema maloljetnicima s poremećajima u ponašanju

primjenjuju razne mjere i intervencije, a ovlaštenja za njih uglavnom proizlaze iz Zakona o sudovima za mladež, Obiteljskog zakona i Zakona o socijalnoj skrbi. Iako je reakcija društva prema maloljetnicima s poremećajima u ponašanju rezultat različitih organa, kako "represivnih" (policije, državnog odvjetništva, sudova) tako i "nerepresivnih" (školskih, zdravstvenih), različite mjere i intervencije velikim dijelom se provode u sustavu socijalne skrbi.

Kako je centar za socijalnu skrb prisutan i odgovoran za djecu i maloljetnike s poremećajima u ponašanju u svim fazama - od detekcije, prevencije, dijagnostike, suradnje prilikom izricanja mjera, u izvršenju odgojne mjere, u naknadnom praćenju i staranju, on ima pravo i dužnost pratiti, analizirati i evaluirati poduzete mjere, intervencije i rezultate tretmana, te u praksi, s ciljem poboljšanja kvalitete svojeg rada, koristiti rezultate znanstvenih istraživanja (Koller-Trbović, 1989). Centrima za socijalnu skrb i drugim nositeljima tretmana s maloljetnim delinkventima, u kontinuiranom praćenju i analizi svog rada, zasigurno ne smije biti nevažno mišljenje samih maloljetnika o tretmanu i njegovim nositeljima.

Uzelac (1996) u istraživanju uspješnosti odgojne mjere pojačana briga i nadzor, provođenje koje je u nadležnosti centara za socijalnu skrb, upozorava kako percepcija socijalnopedagoškog rada od strane maloljetnika nije kopija sadržaja emisije postupka, te da je za analizu relacija postupaka važno, ne samo saznanje što je voditelj namjeravao poduzeti ili što misli da jest poduzeo, nego i saznanje što maloljetnik misli da mu je upućeno. Cressey (prema Žakman-Ban, 1996) upozorava kako je osnovni problem penalnih ustanova i institucija, koje provode tretman, da osuđenici nisu uvjereni kako je tretman zamišljen da bi im pomogao, već prije kako bi ih kažnjavao. Zbog toga kod njih nije "ugrađen" osjećaj dužnosti da tijekom tretmana budu kooperativni.

Tradicionalno, institucionalni tretman u odnosu na izvaninstitucionalni, drži se i doživljava, što i ne čudi s obzirom na to da

podrazumijeva izdvajanje iz životne sredine, "težim, represivnijim i neprijatnijim". Logično je pretpostaviti da će ga osobe, koje su bile u nekoj od institucija, negativnije procijeniti. Tako je u istraživanju, koje je objavljeno na web stranicama britanskog Home office-a, pronađeno kako među 1327 maloljetnika u institucionalnom tretmanu u Velikoj Britaniji većina ispitanika izjavljuje da im boravak u instituciji nije pomogao, odnosno nije im bio od koristi. Istraživanja (npr. Poldrugač, 1993) su potvrdila da se pozitivna autopercipcija tretmana veže uz bolju integriranost ispitanika. Iz prethodno navedenih istraživanja proizlazi kako će osobe smještene u nekoj od institucija, u posttretmanskome razdoblju, naravno, ne samo zbog tretmana, biti lošije socijalno integrirane. Za pretpostaviti je da će one istovremeno biti i sumnjičavije u odnosu na sudionike tretmana, sam tretman i društvo u cijelini. Realno je zato očekivati da će njihovi stavovi biti kritičniji i prema raznolikim aktivnostima i mjerama koje poduzima društvena zajednica te da će češće izražavati osjećaj nesigurnosti i nezaštićenosti, odnosno, zadržati jedan dio onih karakteristika, koje Dobrenić i Poldugač (1974, prema Uzelac 1995), u svom istraživanju društveno moralnih stavova, pripisuju mladima s poremećajima u ponašanju.

Osnovni cilj empirijskog istraživanja u ovom radu je utvrditi razlike u procjenama tretmana i posttretmanskim prilikama s obzirom na izrečene mjere povodom delinkventnog ponašanja. Radom se želi odgovoriti na pitanje razlikuju li se (s obzirom na posttretmanske prilike, odnosno, posttretmansku socijalnu integraciju, procijenjenu od stručnih djelatnika centara za socijalnu skrb, te vlastite procjene tretmana i nekih organa povezanih s njim) osobe, koje su se zbog različitih mjera izrečenih povodom njihovog delinkventnog ponašanja našle u tretmanu centara za socijalnu skrb. Rad se oslanja na dva zasebna potprojekta evaluacije modela tretmana mladih s poremećajima u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu. Sadržaj tih potprojekata odnosi se na institucionalni tretman i odgojnu mjeru pojačana briga i nadzor, s time da su istim istraživanjem

obuhvaćeni ispitanici koji su svojedobno bili i u institucionalnom i u izvaninstitucionalnom tretmanu.

Istraživanje se temelji na generalnoj hipotezi, kojom se očekuje da će se osobe, koje su se nalazile u tretmanu centara za socijalnu skrb slijedom različitih mjera izrečenih povodom njihovog delinkventnog ponašanja, značajno razlikovati u procjenama tretmana i posttretmanskim prilikama od strane stručnih djelatnika centara, te vlastitim procjenama tretmana i nekih organa s kojima su se susretale tijekom istog.

Iz generalne hipoteze postavljene su dvije sub-hipoteze;

SH₁ - očekuje se da će osobe kojima su povodom delinkventnog ponašanja izrečene institucionalne mjere, u posttretmanskim razdoblju, odnosno nakon punoljetnosti, živjeti u nepovoljnijim posttretmanskim prilikama i općenito biti lošije socijalno integrirane i obrnuto tj. da će osobe koje su se u tretmanu nalazile zbog izrečene mjere nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava i odgojne mjere pojačana briga i nadzor biti nakon punoljetnosti općenito bolje socijalno integrirane i živjeti u povoljnijim posttretmanskim prilikama,

SH₂ - očekuje se da će se osobe koje su se u tretmanu centra nalazile zbog provođenja nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava i odgojne mjere pojačana briga i nadzor pozitivnije izražavati o tretmanu i nekim od organa s kojima su se susretale tijekom tretmana i obrnuto tj. da će se osobe kojima su tijekom tretmana izrečene institucionalne mjere negativnije izražavati o tretmanu i nekim od organa s kojima su se susretale.

METODE

Uzorak ispitanika

Ispitanike čini 120 (nekadašnjih) maloljetnika koji su se u razdoblju od 1.1.1988. do 28.2.1997. godine zbog potrebe za trajnijim i sistematskim socijalnozaštitnim intervencijama i mjerama od strane centara za socijalnu skrb našli u tzv. "trajnom"¹ tretmanu, odnosno, evidenciji triju centara za socijalnu

skrb koji djeluju na području Koprivničko-križevačke županije - Centrima za socijalnu skrb Koprivnica, Đurđevac i Križevci.

Uzorak ispitanika u istraživanju čine maloljetni počinitelji kaznenih djela, koji su kazneno djelo počinili prije 18 godine, poslije čega su ova tri centra provodila ili mjeru obiteljsko-pravne zaštite - nadzor nad izvršenjem roditeljskog prava (N=15) ili odgojnu mjeru pojačana briga i nadzor (N=75) ili pak maloljetnici koji su tijekom tretmana u centru bili smješteni u neku od odgojnih institucija, a najčešće zbog izrečene zavodske odgojne mjere (N=30).

Preduvjet za katamnističko istraživanje bio je protek razdoblja od najmanje 18 mjeseci nakon završetka tretmana, te da su u vrijeme ispitivanja ispitanici navršili 18 godina života. Razdoblje od 18 mjeseci nakon završetka tretmana smatralo se dovoljnim da se pokažu određeni elementi učinaka ranije poduzetog tretmana. Izvor informacija u istraživanju bili su i stručni djelatnici centara za socijalnu skrb od kojih su se dobile procjene samog tretmana te posttretmanskim prilikama nekadašnjih maloljetnih delinkvenata.

Uzorak varijabli

U istraživanju je korišten uzorak od dva skupa varijabli (popis varijabli u prilogu):

1. skup varijabli s procjenama tretmana i posttretmanskim prilikama za stručne djelatnike centra za socijalnu skrb
2. skup varijabli s procjenama tretmana i nekih organa povezanih s tretmanom za bivše maloljetnike

Ad. 1. Skupom varijabli s procjenama tretmana i posttretmanskim prilikama, stručni djelatnik centra za socijalnu skrb, upoznat sa sadašnjim prilikama nekadašnjeg maloljetnika u tretmanu centra, izvršio je procjenu posttret-

¹ aktivnosti i mjere centara za socijalnu skrb u sistemu evidencije korisnika podijeljene su osim na one "s relativno brzim, definitivnim i pozitivnim učinkom" i na one s kojima se "rezultat postiže tek po isteku dužeg vremenskog razdoblja ili koje neprekidno traju", te se korisnici prema kojima se poduzimaju takve aktivnosti i mjere tj. trajnije i sistematske socijalnozaštitne intervencije, kako predviđa Pravilnik o vođenju evidencije, svrstavaju u kategoriju osoba u trajnom tretmanu

manskih prilika i evaluirao tretman. Iste varijable elaboriraju karakteristike sredine u kojoj živi ispitanik te modalitete njegovog socijalnog ponašanja, naročito u odnosu na čimbenike koji su bili ključni za izricanje mjera zbog kojih su se ispitanici svojedobno nalazili u tretmanu centara. Procjenu posttretmanskih prilika i tretmana stručni djelatnici centra izvršili su na upitniku konstruiranom s oslonom na one što su korišteni i verificirani u znanstveno-istraživačkom projektu Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu pod nazivom "Evaluacija modela tretmana osoba s poremećajima u ponašanju".

Ad. 2. Skupom varijabli s procjenama tretmana i nekih organa povezanih s tretmanom, ispitanici, odnosno, bivši maloljetnici u tretmanu procijenili su tretman, te neke organe povezane s tretmanom, točnije policiju, organe kaznenog postupka i centar za socijalnu skrb. Varijablama izabranim s osloncem na upitnik koji je u svojem istraživanju konstruirao i koristio Uzelac (1992) u istraživanjima katamnističke evaluacije rada na izvršenju odgojne mjere pojačana briga i nadzor, željela se spoznati percepcija subjekata, intervencija i samog tretmana od strane osoba koje su svojedobno bile u tretmanu zbog počinjenog kaznenog djela.

Metode obrade informacija

Za obradu informacija na latentnoj razini korištena je diskriminativna analiza (program SPSS for Windows).

Za diskriminativnu analizu kao multivarijantnu metodu za utvrđivanje razlika između kriterijskom varijablom zadanih skupina ispitanika, kao kriterijska varijabla uzeta je sljedeća varijabla:

Glavna izrečena mjera povodom delinkventnog ponašanja

1. nadzor nad izvršenjem roditeljskog prava

2. pojačana briga i nadzor

3. institucionalna mjera

Primijenjene su ukupno dvije diskriminativne analize.

Prvom diskriminativnom analizom utvrđene su razlike u procjenama (stručnih djelatnika centara) tretmana i sadašnjih, posttretmanskih prilika osobe u tretmanu po kriteriju glavne izrečene mjere povodom delinkventnog ponašanja. Po istom kriteriju, drugom diskriminativnom analizom, utvrđene su razlike u procjenama tretmana i nekih organa povezanih s njim, od strane samih osoba u tretmanu.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Diskriminativna analiza procjena tretmana i posttretmanskih prilika od strane stručnih djelatnika s obzirom na izrečene mjere povodom delinkventnog ponašanja

Iz tablice 1. vidljivo je da je od dvije teorijski moguće, statistički značajna samo prva diskriminativna funkcija.

Diskriminativna funkcija definirana je, kao što je vidljivo iz tablice 2., varijablama stupanj i karakter integriranosti u životnoj sredini (SADPRI14), daljne školovanje nakon završetka tretmana (SADPRI8), opća ocjena uspješnosti tretmana (SADPRI26), intervencije centra nakon završetka tretmana (SADPRI1), vlastita djeca (SADPRI5), prosjačenje u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI22), recidivirao nakon završetka tretmana (SADPRI25).

Najnižu poziciju na diskriminativnoj funkciji, kao što je vidljivo iz tablice 3., ima centroid grupe 3, najvišu grupe 1, a centroid grupe 2 bliži je centroidu grupe 1, što znači da se najviše razlikuju osobe kojima je povodom njihovog delinkventnog ponašanja izrečena institucionalna mjera i osobe, koje su u tret-

Tablica 1. Značajnost diskriminativnih funkcija

funkcija	karakteristični korijen	postotak varijance	HI ²	stupnjevi slobode	vjerojatnost pogreške
1	.6984	74.56	77.321	54	.0204
2	.2384	25.44	22.233	26	.6759

Tablica 2. Diskriminativni faktori i koeficijenti diskriminativnih funkcija

varijable	diskriminativni faktori	koeficijenti diskriminat. funkcija
Stupanj i karakter integriranosti u sredini	0.42	0.48
Daljnje školovanje nakon završetka tretmana	0.34	0.31
Opća ocjena uspješnosti tretmana	0.32	0.49
Intervencije centra nakon tretmana	0.29	0.44
Vlastita djeca	-0.26	-0.69
Prosjačenje u odnosu na razdoblje prije	0.21	0.34
Recidivirao nakon završetka tretmana	0.21	0.14
Zapošljavanje	0.20	0.09
Uspješnost tretmana u odnosu na očekivanja	0.20	-0.20
Boravi/o u penalnoj ustanovi	0.19	-0.10
Kvalitet međuljudskih odnosa	0.19	-0.03
Stambene prilike	0.19	0.06
Besposličarenje u odnosu na razdoblje prije	0.17	0.04
Odnos prema članovima obitelji	0.13	-0.13
Promjene mjesta stanovanja	-0.12	-0.49
Osposobljenost za neku struku	0.10	0.91
Profesionalni vojnik	-0.09	-0.15
Materijalne prilike	0.08	-0.23
Bježanje iz škole ili napuštanje rad. mjesta	0.07	-0.01
Prekomjerno konzumiranje alkohola	0.06	-0.09
Boravak na ratištu	-0.06	-0.11
S kim pretežno živi	0.06	0.34
Agresivno ponašanje u odnosu na prije	0.05	-0.22
Brak	0.03	0.37
Skitnja u odnosu na razdoblje prije tretmana	0.03	-0.07
Zaposlenost u struci za koju se osposobljava	-0.01	0.51
Pripadnost organizac., klubovima, udrugama	-0.01	-0.14

Tablica 3. Grupni centri

grupa	funkcija 1
nadzor nad izvršenjem roditeljskog prava	1.03
pojačana briga i nadzor	0.34
institucionalna mjera	-1.37

manu centra bile zbog izrečene mjere nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava, dok su osobe, kojima je izrečena odgojna mjera pojačana briga i nadzor, po svojim posttretmanskim prilikama "sličnije" osobama koje su u tretmanu centra bile zbog mjere obiteljsko-pravne zaštite.

Na osnovu dobivenih rezultata možemo zaključiti kako osobe, koje su zbog svog

delinkventnog ponašanja smještene u instituciju, odnosno, izrečena im je institucionalna mjera, karakterizira to da su u posttretmanskom razdoblju lošije integrirane u sredinu u kojoj žive; u češćim su konfliktima sa sredinom, najčešće nisu nastavile školovanje u posttretmanskom razdoblju te im je, u odnosu na vrijeme tretmana, situacija sa školovanjem nepromijenjena. Tretman s takvim osobama stručni djelatnici centra češće su ocijenili neuspješnim, a češće je i u posttretmanskom razdoblju kod tih osoba intervenirao centar za socijalnu skrb. Osobe koje su bile smještene u neku od institucija imaju više djece, češće recidiviraju u posttretmanskom razdoblju i najčešće nastavljaju s prosjačenjem, u odnosu

na osobe koje su u tretmanu bile zbog mjere nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava i pojačane brige i nadzora.

Kvalitet međuljudskih odnosa u sredini u kojoj žive i stupanj i karakter integriranosti u životnu sredinu spadaju u važnu komponentu socijalne integracije, naročito ako su ti odnosi poremećeni i konfliktni. Isto se odnosi i na druge varijable koje definiraju ovu diskriminativnu funkciju, a koje su relativno pouzdani indikatori neuspješne socijalne integracije. Ovo se naročito odnosi na upornu ustrajnost u vršenju kaznenih djela odnosno na recidivizam koji također diferencira ove tri grupe osoba. Iz toga proizlazi da ponašanje određene osobe nije proizvod slučajnih okolnosti, već da je uvjetovano trajnijim i dubljim objektivnim faktorima. Boravak u instituciji očito nije mogao utjecati na to da određena osoba prestane s vršenjem kaznenih djela u posttretmanskom razdoblju.

Dobiveni rezultati ispunili su očekivanja, ali su otvorili stara pitanja i dileme vezane uz efikasnost institucija za posttretmansku socijalnu integraciju i suzbijanje delinkventnog ponašanja. Naravno da su za donošenje određenih zaključaka vezanih uz slabiju efikasnost institucionalnih mjera potrebna saznanja o više različitih elemenata. Mnogo je nepoznanica vezanih uz efikasne metode odgoja, odnosno, preodgoja maloljetnika koji su dugo bili izloženi negativnim odgojnim utjecajima, onih, koji su stekli ili učvrstili negativne modele ponašanja, a kao što to uglavnom biva kod maloljetnika smještenih u institucije. Objašnjenje za slabiju efikasnost institucionalnog tretmana uglavnom se pronalazi u onome što prethodi samom tretmanu, samom tretmanu ili onome što slijedi nakon tretmana, odnosno, iako u relativno ranim, zapravo zakašnjelim intervencijama i izdvajanju maloljetnika iz sredine, a nakon što su se nepovoljne prilike već odrazile na njegovo ponašanje. Razlog za

slabiju efikasnost institucionalnog tretmana traži se i u nekim organizacijskim i kadrovskim uvjetima rada u instituciji ili izrazito nepovoljnoj konstelaciji socijalnih prilika u koje se osobe, nakon tretmana u instituciji, vraćaju.

Bez obzira na moguće negativne efekte smještaja u institucije i istraživanja koja ne idu u prilog institucionalnom tretmanu, za određeni broj maloljetnih delinkvenata, što potvrđuju iskustva iz prakse, institucija je nužnost i jedino moguće rješenje.

Ipak, ostaje dojam kako je bez obzira, i na ovim istraživanjem istraživanjem potvrđenu slabiju uspješnost institucionalnog tretmana, zbog slabosti samih procjena, odnosno njihove relativnosti i subjektivnosti, nužno realno odmjeriti mogući domet postupka generalizacije dobivenih rezultata. Naime, nužno je još jedanput naglasiti kako su procjenu posttretmanskog ponašanja i uspješnosti tretmana obavili sami sudionici izvaninstitucionalnog tretmana, odnosno stručni djelatnici u referadama za maloljetničku delinkvenciju. Realno je pretpostaviti kako su oni svoj rad željeli prikazati uspješnijim nego što on stvarno jest, a na isti način procijenili su i posttretmansku socijalnu integraciju nekadašnjih maloljetnih delinkvenata.

Diskriminativna analiza procjena tretmana i nekih organa povezanih sa tretmanom od strane bivših maloljetnih delinkvenata s obzirom na izrečene mjere povodom delinkventnog ponašanja

Iz tablice 4. vidljivo je da je od dvije teorijski moguće, statistički značajna samo prva diskriminativna funkcija.

Kao što je vidljivo iz tablice 5., ova diskriminativna funkcija najviše je definirana varijablama spremnost za pomoć centra za socijalnu

Tablica 4. Značajnost diskriminativnih funkcija

funkcija	karakteristični korijen	postotak varijance	HI ²	stupnjevi slobode	vjerojatnost pogreške
1	.2892	60.85	47.145	26	.0068
2	.1861	39.15	18.946	12	.0898

Tablica 5. Diskriminativni faktori i koeficijenti diskriminativnih funkcija

varijable	diskriminativni faktori	koeficijenti diskriminat. funkcija
Spremnost za pomoć centra	0.52	0.80
Potrebne mjere društva za smanjenje delinkv.	0.38	0.43
Potreba promjena u poduzimanim mjerama	0.31	0.13
Trajanje poduzimanih mjera	0.30	0.28
Smetnje tijekom kontakata s centrom	-0.29	-0.59
Ponašanje policije	0.29	0.29
Shvaćanje problema od strane centra	0.28	0.30
Ocjena koristi poduzimanih mjera	0.17	-0.20
Glavni razlog za problemsko ponašanje	-0.14	-0.03
Procjena adekvatnosti izrečenih mjera	0.11	-0.08
Iskustva sa centrom za socijalnu skrb	-0.09	-0.05
Shvaćanje problema od organa*kaz. postupka	-0.08	-0.54
Ponašanje organa kaznenog postupka	-0.01	0.01

Tablica 6. Grupni centriodi

grupa	funkcija 1
nadzor nad izvršenjem roditeljskog prava	-0.72
pojačana briga i nadzor	0.41
institucionalna mjera	-0.66

skrb (ISPIT8), mjere koje bi društvo trebalo poduzeti da smanji delinkventno ponašanje djece i mladeži (ISPIT13), mišljenje da li mjere koje su se poduzimale zahtijevaju promjene (ISPIT 12), mišljenje o trajanju poduzimanih mjera (ISPIT10), smetnje tijekom kontakata sa centrom za socijalnu skrb (ISPIT9), mišljenje o ponašanju policije (ISPIT3), shvaćanje problema od strane centra za socijalnu skrb (ISPIT7).

Najnižu poziciju na ovoj diskriminativnoj funkciji, kao što je to vidljivo iz tablice 6., ima centroid grupe 1, a najvišu centroid grupe 2, dok je centroid grupe 3 znatno bliži centroidu grupe 1 nego 2, što znači da najveće razlike u procjenama tretmana i organa postoje između osoba kojima je povodom njihovog delinkventnog ponašanja izrečena mjera nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava i osoba kojima je izrečena mjera odgojna mjera pojačana briga i nadzor, a osobe kojima su izrečene institucionalne mjere daju, procjenu sličniju osobama koje su se u tretmanu centara našle zbog provođenja mjere obiteljskoppravne zaštite.

Analizom grupnih centroida možemo zaključiti kako osobe koje su se u tretmanu našle zbog provođenja nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava i osobe koje su bile u instituciji češće procjenjuju kako im centar za socijalnu skrb tijekom tretmana nije bio spreman pomoći ili im je bio spreman pomoći samo djelomično, kako bi u preventivnim mjerama društvo trebalo tražiti rješenje za smanjenje delinkventnog ponašanja mladih, kako poduzimane mjere zahtijevaju promjene, kako su poduzimane mjere trajale predugo. Ove osobe na pitanje što ih je najviše smetalo tijekom kontakata s centrom najčešće ne daju nikakav odgovor, a ponašanje policije procjenjuju negativno smatrajući da su bili prestrogi.

Dobiveni rezultati ispunili su samo djelomično očekivanja. Osobe koje su zbog delinkventnog ponašanja bile u tretmanu centra slijedom provođenja nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava, provođenja odgojne mjere pojačana briga i nadzor i smještene u instituciju, razlikuju se u svojim procjenama tretmana i nekih organa s kojima su se susretale. Osobe smještene u instituciju ne procjenjuju tretman i neke organe negativnije od osoba kojima je izrečena mjera nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava. Negativna orijentacija i kritičnost spram poduzimanih mjera, dakle, nije vezana samo za osobe koji su bile

na institucionalnom tretmanu, što se očekivalo, već i za osobe koji su se u tretmanu centara našle zbog provođenja nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava, što se nije očekivalo.

Iz upitnika namijenjenog osobi u tretmanu (koji se velikim dijelom odnosio na generalnu procjenu pojedinih subjekata i samog tretmana, a koji je zbog širine i nepostojanja klasifikacije delinkventne populacije obuhvaćene tretmanom centara za socijalnu skrb tako "morao" biti koncipiran), uglavnom nije vidljivo na koji segment tretmana osobe imaju najviše primjedbi. Stoga je vrlo teško davati objašnjenje za pomalo neočekivanu negativnu procjenu tretmana od strane osoba nad kojima se zbog delinkventnog ponašanja provodila mjera nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava. Tako npr. nije vidljivo odnose li se primjedbe upućene centru za socijalnu skrb na primijenjene socijalno-zaštitne intervencije, pedagoške postupke ili nedovoljnu posttretmamsku pomoć.

Dobiveni rezultati, odnosno, negativne procjene osoba koje su u tretmanu centara bile zbog mjere nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava, možda se mogu objasniti složenošću koju sa sobom nose intervencije obiteljskoppravne zaštite. Iako se kod tih intervencija centar za socijalnu skrb rukovodi prvenstveno interesima maloljetnika, te mjere najčešće pozitivno ne doživljavaju ni roditelji niti maloljetnici. Jedna od najvećih teškoća (na koje nailaze stručni djelatnici centara u provođenju mjera obiteljskoppravne zaštite) vrlo je čvrsta emocionalna veza roditelja i maloljetnika. Stoga se osoba, koja dolazi "sa strane", i sama intervencija ne prihvaća kao dobronamjerna, već kao nešto što može "ugroziti" obitelj. Maloljetnici, što bi bilo zanimljivo istražiti nekim novim istraživanjima, vrlo često je doživljavaju kao "neprijatnu" intervenciju koja prethodi nečem "težem".

ZAKLJUČAK

Jedan od razloga za rijetkost katamnističkih istraživanja sigurno leži i u organizacijskoj

složenosti koje ona zahtijevaju. Teško je, naime, nakon proteka određenog razdoblja od završetka tretmana doći do informacija od temeljnog nosioca tretmana i osobe o kojoj je ponajviše ovisio ishod tretmana, nekadašnjeg maloljetnika. Procjene tretmana od strane stručnih djelatnika centara i osoba u tretmanu omogućile su nam uvid u to kako na tretman gledaju "dvije strane".

Rezultati dobiveni u istraživanju potvrdili su generalnu hipotezu da se osobe, koje su se nalazile u tretmanu centara slijedom različitih mjera, koje su im izrečene povodom delinkventnog ponašanja, značajno razlikuju u procjenama tretmana i posttretmamskih prilika od strane stručnih djelatnika centara za socijalnu skrb i vlastitim procjenama tretmana i nekih organa s kojima su se susretale tijekom tretmana.

Rezultati ovog istraživanja, kao i nekih drugih domaćih istraživanja, iako ne daju odgovore zašto je to tako, idu u prilog izvaninstitucionalnom tretmanu. Upućuju na zaključak kako cjelokupna složenost situacije s kojom maloljetnici ulaze u tretman često premašuje mogućnosti institucija pri pokušajima mijenjanja inicijalnog stanja u željeno (koje podrazumijeva njihovu uspješnu socijalnu integraciju). O doprinosu samog tretmana i nekih drugih izvaninstitucionalnih komponenti u posttretmamskoj socijalnoj integraciji, i iz ovog, kao i iz niza drugih sličnih istraživanja, vrlo je teško suditi. Iskustva, međutim, govore kako je gotovo nemoguće utvrditi i obuhvatiti istraživanjem ukupnu složenost raznolikih situacija.

Na osnovi procjena osoba koje su se nalazile u tretmanu centara za socijalnu skrb, doznalo se kako se uz osobe koje su svojedobno smještene u neku od institucija, o tretmanu (i nekim organima povezanim s njim) negativno izražavaju i osobe koje su u tretmanu centara bile zbog provođenja nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava. Budući da se ta mjera probacije tradicionalno drži "blažom", očekivalo se da će ispitanici davati pozitivnije procjene. Izgleda da mjeru nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava nekadašnji maloljetnici nisu doživjeli kao mjeru koju centar za

socijalnu skrb poduzima i izriče upravo radi zaštite njihovih prava i dobrobiti. To potvrđuje i upućuje na složenost mjera obiteljskopravne zaštite, te otvara niz etičkih dilema koje one sa sobom nose, odnosno, s kojima se centri susreću prilikom izricanja mjera.

Rezultati istraživanja iz kojih je vidljivo kako osobe koje su bile smještene u neku od institucija, osim što su slabije socijalno integrirane, izražavaju i veće nezadovoljstvo tretmanom, u svojevrsnoj su diskrepanciji s jednom od pretpostavki značajnih za efikasnost društvenih reakcija na delinkventno ponašanje. Princip neprijatnosti zasniva se na pretpostavci kako društvena reakcija na delinkventno ponašanje, ukoliko želi biti uspješna, mora biti neprijatna i izazvati averziju kod počinitelja. Osobe koje su se svojedobno nalazile u institucijama, upućuju na to rezultati istraživanja, najlošije su socijalno integrirane u posttretmanskome razdoblju bez obzira na to što pokazuju nesklonost i antipatiju prema poduzimanom tretmanu i nekim organima povezanim s tretmanom, odnosno bez obzira na to što je društvena reakcija za njih bila, na neki način, "neprijatna". Kako tretman i neke organe povezane s njim negativno procjenjuju i osobe kojima je izrečen nadzor nad izvršenjem roditeljskog prava, a kojima je društvena reakcija također bila, na neki način, "neprijatna", ali koje su u odnosu na ostale dvije

grupe najbolje socijalne integrirane, očito je da "neprijatno iskustvo" s tretmanom i nekim od organa zaduženih za društvenu reakciju na delinkventno ponašanje, dovodi do pozitivnih učinaka samo kod nekih nekađašnjih maloljetnih delinkvenata. "Neprijatnost" društvene reakcije na delinkventno ponašanje, kao često ističani princip značajan za njezinu efikasnost, ovisna je i povezana, ostaje dojam iz ovog istraživanja, osim sa samim tretmanom i organima povezanim s njim, i s brojnim drugim socijalnim i psihološkim čimbenicima. Ulogu i značaj onih, povezanih sa samim tretmanom (poput dobi u kojoj se uočava problem i poduzimaju određene mjere; brojnost izrečenih i trajanje pojedinih mjera tijekom tretmana; činjenici da li su se organi nadležni za njihovo izricanje odlučili na strožu mjeru "prije ili kasnije" tj. odmah nakon prvog ili tek nakon više delinkventnih ponašanja), trebalo bi otkriti i odrediti u nekim budućim istraživanjima. Naime, istraživanja, kojima bi se saznalo kako tretman i organe uključene u tretman percipiraju osobe u tretmanu, nužna su u ispravljanju nedostataka rada s maloljetnim delinkventima i drugim osobama s teškoćama socijalne integracije. Uspješna socijalna integracija, poznato je, ne ovisi samo o objektivnoj, već i o subjektivnoj komponenti, dakle, o osjećaju povezanosti i uključenosti same osobe u tretmanu.

LITERATURA

- Bašić, J., Žižak, A. i sur. (1992): Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju, Zavod Grada Zagreba za socijalni rad i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.
- Gašljević, K., Martinušić M. (1989): Ispitivanje uspješnosti izvršavanja odgojne mjere upućivanja u dom za preodgoj, Penološke teme, 3-4, 237-250.
- Greenwood, P. W. (1996): Responding to Juvenile Crime: Lesson Learned, Future of Children, 6, 3, 75-85.
- Koller-Trbović, N. (1989): Mjere socijalne zaštite u funkciji efikasnosti sociopedagoškog rada na provođenju odgojne mjere pojačana briga i nadzor, Defektologija, 25, 2, 245-252.
- Kovačević, V. (1976): Efikasnost resocijalizacije maloljetnih delinkvenata koji pripadaju različitim taksonomskim skupinama određena na temelju njihovih psiholoških i socioloških karakteristika (disertacija), Fakultet za defektologiju.
- Lipsey, M. W. (1988): Juvenile Delinquency Intervention, New Directions for Program Evaluation, 37, 63-84.
- Mejovšek, M. (1989): Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana, Penološke teme, 4, 1-2, 1-7.
- Poldrugač, Z. (1993): Percepcija i autopercepcija uspješnosti rada na izvršenju odgojne mjere pojačana briga i nadzor, Kriminologija i socijalna integracija, 2, 149-155.
- Singer, M. (1982): Kriminalna aktivnost nakon otpusta iz odgojnog doma i doma za preodgoj, Defektologija, 18, 1-2, 195-208.
- Tatarević, S. (1982): Efikasnost institucionalnog tretmana s aspekta recidiva, Društvena organiziranost na rješavanju nekih problema porodice i mladih, Republički zavod za socijalni rad SRH, 323-327.
- Uzelac, S. i sur. (1990): Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije, Fakultet za defektologiju, Zagreb.

- Uzelac, S. (1992): Sud za maloljetnike u funkciji programiranja efikasnije odgojne mjere pojačana briga i nadzor, Defektologija, 28, 1-2, 1-35.
- Uzelac, S. (1993): Katamnistička evaluacija efikasnosti postupaka voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor prema maloljetniku, Kriminologija i socijalna integracija, 1, 2, 155-169.
- Uzelac, S. (1995): Socijalna edukologija, Sagena, Zagreb.
- Uzelac, S. (1996): Katamnistička evaluacija odgojne mjere pojačana briga i nadzor na temelju iskustava nekadašnjih maloljetnika, Kriminologija i socijalna integracija, 4, 1, 11-19.
- Whithead, J.T., Lab, S.P (1989): A Meta-Analysis of Juvenile Correctional Treatment, Journal of Research in Crime and Delinquency, 26, 3, 276-295.
- Žakman-Ban, V. (1996): Hrvatski penalni sustav -postignuća, dileme i primjedbe, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 3, 2, 805-828.

PRILOG

Skup varijabli s procjenama posttretmanskih prilika i tretmana za stručne djelatnike centra za socijalnu skrb

Varijable:

1. Intervencije centra nakon završetka tretmana zbog poremećaja u ponašanju (SADPRI1)
2. Materijalne prilike (SADPRI2)
3. Stambene prilike (SADPRI3)
4. Brak ispitanika (SADPRI4)
5. Vlastita djeca (SADPRI5)
6. S kim pretežno živi (SADPRI6)
7. Kvalitet međuljudskih odnosa u sredini u kojoj živi (SADPRI7)
8. Daljnje školovanje (SADPRI8)
9. Zapošljavanje (SADPRI9)
10. Osposobljenost za neku struku (SADPRI10)
11. Zaposlenost u struci za koju se osposobljavao (SADPRI11)
12. Profesionalni vojnik (SADPRI12)
13. Promjene mjesta stanovanja (SADPRI13)
14. Stupanj i karakter integriranosti u sredinu u kojoj živi (SADPRI14)
15. Boravio ili boravi u penalnoj ustanovi (SADPRI15)
16. Odnos prema članovima obitelji u usporedbi s onim prije tretmana (SADPRI16)
17. Pripadnost organizacijama, klubovima, udrugama u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI17)
18. Boravak na ratištu (SADPRI18)
19. Prekomjerno konzumiranje alkohola u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI19)
20. Besposličarenje u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI20)
21. Skitnja u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI21)
22. Prosjačenje u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI22)
23. Bježanje iz škole ili napuštanje radnog mjesta u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI23)
24. Agresivno ponašanje u odnosu na razdoblje prije tretmana (SADPRI24)
25. Recidivirao nakon završetka tretmana (SADPRI25)
26. Opća ocjena uspješnosti tretmana (SADPRI26)
27. Uspješnost tretmana u odnosu na očekivanja prije početka rada s maloljetnikom (SADPRI27)

Skup varijabli s procjenama tretmana i nekih organa povezanih s tretmanom za bivše maloljetnike

Varijable:

1. Glavni razlog za delinkventno ponašanje (ISPIT1)
2. Procjena adekvatnosti izrečenih mjera (ISPIT2)
3. Procjena ponašanja policije (ISPIT3)
4. Procjena ponašanja organa kaznenog postupka (ISPIT4)
5. Procjena shvaćanja problema od strane organa kaznenog postupka (ISPIT5)
6. Iskustva imate sa centrom za socijalnu skrb (ISPIT6)
7. Procjena shvaćanja problema od strane centra za socijalnu skrb (ISPIT7)
8. Procjena spremnosti za pomoć centra za socijalnu skrb (ISPIT8)
9. Najviše ih je smetalo tijekom kontakata s centrom za socijalnu skrb (ISPIT9)
10. Procjena trajanja poduzimanih mjera ((ISPIT10)
11. Ocjena koristi poduzimanih mjera (ISPIT11)
12. Potreba određenih promjena u poduzimanim mjerama (ISPIT12)
13. Mjere koje bi društvo trebalo poduzeti da smanji delinkventno ponašanje djece i mladeži (ISPIT13)

DIFFERENCES IN THE ASSESMENT OF TREATMENT AND POSTTREATMENT CIRCUMSTANCES IN RELATION TO JUVENILE COURT SENTENCES

ABSTRACT

On a sample of 120 former juvenile delinquents (now adults), who are undergoing treatment at centres for social welfare, after a period of at least 18 months had elapsed, and 10 years after the treatment had ended for most, assesments of their post treatment circumstances have been collected by professionals from the centres for social welfare. In addition, the subjects made their own assesments of their treatment and of certain institutions associated with the treatment.

By using discriminative analysis, a general hypothesis was tested. It was expected that the juvenile delinquents will differ significantly in above mentioned assesments, in relation to various court measures that were carried out due to their delinquent behaviour: family supervision, juvenile probation, and institutional sentence.

The results confirmed out general hypothesis. In addition, they showed that the subjects who were institutionalized due to their delinquent behaviour, live under reduced post treatment circumstances and are generally poorly integrated in society. These subjects, together with subjects whose parents were under the family supervision, assess the treatment more negatively than subjects who experienced juvenile probation.

Key words: juvenile delinquency, probation, treatment, institutional sentence